תהליכי התפטרות הממשלה והטלת התפקיד להרכיב ממשלה חדשה

סעיף 11(ה) של חוק המעבר תש"ט-1949 קובע:-

"ממשלה שהכנסת הביעה לה אי-אימון או שהחליטה להתפטר, תגיש מיד התפטרותה לנשיא המדינה, אולם תמשיך בתפקידיה עד היכון ממשלה חדשה לפי הוראות חוק זה, הודיע ראש הממשלה לממשלה על התפטרותו, יהיה דין התפטרותו כדין החלטת הממשלה על התפטרותה".

מכאן שהודעתו של ראש הממשלה בישיבת הממשלה מיום 16.6.1963 על התפטרותו דינה כהתפטרות הממשלה. התפטרות זו הוגשה לנשיא כדין במכתב ראש הממשלה.

סעיף 9(א) של חוק המעבר קובע:-

"לאחר התייעצות עם נציגי סיעות בכנסת יטיל נשיא המדינה על אחד מחברי הכנסת את התפקיד להרכיב את הממשלה".

חובותיו החוקיות של הנשיא לפי סעיף זה:

א. הנשיא חייב להוועץ עם נציגי סיעות בכנסת, אולם אין חובה להוועץ עם נציגי כל הסיעות. יש לציין שעד עכשיו נהגו הנשיא וייצמן והנשיא בן-צבי ז"ל להוועץ עם נציגי כל הסיעות. בדרך כלל הוזמנו נציגי הסיעות לפי גודל הסיעות בכנסת פרט למקרה אחד (שסיעת חירות הוזמנה שלא לפי הסדר המתאים לגודל הסיעה ונציגיה מצאו לנכון לערער על כך.
לפי הנוהג שהיה קיים עד עכשיו הוזמנו נציגים של כל סיעה וסיעה בנפרד פרט לנציגי סיעות המיעוטים הקשורים במפא"י.

בהתיעצות עם נשיא המדינה מבקש הנשיא לדעת את דעת הסיעות לגבי הרכב הממשלה החדשה ומבקש להמליץ לפניו על מועמד שעליו יוכל להטיל את תפקיד הרכבת הממשלה.

רוב השיחות מתנהלות בעל-פה. נציגי סיעת מק"י נוהגים להגיש תזכיר שנוסח מראש.

כתוצאה מהשיחות הללו מטיל הנשיא על אחד מחברי הכנסת את התפקיד. בדרך כלל נוהג הנשיא להטיל את התפקיד על נציג הסיעה הגדולה ושלו הסיכויים הטובים להצליח להרכיב ממשלה שתהנה מאמונה של הכנסת.

אין הנשיא חייב להטיל את התפקיד על חבר כנסת מסויים,
אלא יכול לבחור את אותו חבר כנסת אשר, לדעת הנשיא,
הנו בעל הסיכויים להרכיב את הממשלה.

סעיף 9 הנ"ל מחייב את הנשיא להטיל את התפקיד להרכיב
ממשלה על אחד מחברי הכנסת, אולם לא נאמר שהמרכיב חייב
לעמוד בראשות הממשלה.

(הנשיא וייצמן המנוח הטיל בזמנו על ח"כ פ. רוזן את
התפקיד להרכיב ממשלה אעפ"י שמר רוזן הודיע במפורש
שאינו מוכן לעמוד בראשה.

ושוב בעת המשבר הממשלתי האחרון בתשרי תשכ"ב הטיל הנשיא
בן-צבי המנוח על ח"כ לוי אשכול את התפקיד להרכיב ממשלה.
מר אשכול הצליח להרכיב ממשלה חדשה בראשותו של ח"כ
דוד בן-גוריון).

לא נאמר גם בשום מקום שאותו אדם שעליו הטיל הנשיא את התפקיד להרכיב
ממשלה צריך להיות בתוך הממשלה. יתר על כן סעיף 10 של חוק המעבר קובע:-

"הממשלה תהיה מורכבת מראש הממשלה וממספר שרים מתוך חברי
הכנסת או מחוצה לה".

לא נאמר שראש הממשלה חייב להיות חבר כנסת ולא נאמר מהו מספר השרים
שחייבים להיות חברי כנסת.

עד שנת תשכ"ב לא היתה כל הוראה חוקית שהגבילה את בעל התפקיד
להרכבת ממשלה בפעולת ההרכבה. בשנת תשכ"ב הוכנס תיקון לחוק המעבר,
אשר הכניס הגבלות רציניות וקבע במפורש את תהליכי הרכבת הממשלה תוך
זמן קצוב. התיקון החדש קובע כדלהלן:

א. חבר כנסת, שהנשיא הטיל עליו את התפקיד, יכול להודיע לנשיא
תוך שלושה ימים שאינו מוכן לקבל התפקיד ואז יטיל הנשיא את
התפקיד על חבר כנסת אחר. הנשיא חייב לחזור ולעשות כן כל
אימת שחבר הכנסת שהתפקיד הוטל עליו הודיע לנשיא כאמור.

ב. בעל התפקיד שלא הודיע לנשיא על אי נכונותו לקבלת התפקיד נתונה
לו תקופה של 28 יום למילוי תפקידו.

הנשיא רשאי להאריך תקופה זו שלא יותר מ-14 ימים ולהאריכה בשניה
לתקופה של 7 ימים וזאת אם יראה לו הדבר מוצדק על פי הדו"ח שבעל התפקיד
מסר לו לפני עבור התקופה האמורה.

מכאן שהנימוקים.להארכת התקופה צריכים להסתמך על דיווחו של בעל
התפקיד לגבי סיכוייו.

והיה ובעל התפקיד אינו מודיע על הרכבת הממשלה תוך התקופות האמורות או שהוא מודיע לפני תום התקופה הקצובה על כשלונו, חייב הנשיא להתחיל מחדש את תהליך הטלת התפקיד כנ"ל ובלבד שלא יטיל את התפקיד על אותו חבר כנסת שניתנה לו כבר תקופה קצובה של 28 ימים. לבעל התפקיד החדש נתונה תקופה של 28 ימים בלבד. עברה תקופה זו או תוך כדי התקופה הודיע בעל התפקיד שאין בידו להרכיב ממשלה רשאי הנשיא (אולם אינו חייב) לחזור ולהטיל התפקיד וזאת רק לאחר התיעצויות עם נציגי סיעות בכנסת. התקופה הקצובה לבעל התפקיד היא 21 יום.

במקרה האחרון אם נשיא המדינה אינו מטיל את התפקיד (נאמר רשאי) או שהטיל ובעל התפקיד לא הודיע לנשיא שהורכבה ממשלה ונציגי סיעות שחבריהן מהוים רוב חברי הכנסת המליצו לפני הנשיא להטיל התפקיד על חבר כנסת פלוני חייב הנשיא להטילו על אותו חבר כנסת. אם באה הצעה זו תוך כדי התקופה הקצובה במקרה האחרון יטיל הנשיא בהתאם להמלצה רק כעבור 7 ימים מיום שהוטל התפקיד כאמור זולת אם אותו חבר הכנסת הודיע לנשיא לפני כן שהורכבה ממשלה או שאין בידו להרכיבה. לבעל התפקיד בהתאם להמלצה נתונה תקופה של 21 יום למילוי תפקידו.

ג. נשיא המדינה חייב להודיע ליו"ר הכנסת על הטלת התפקיד להרכיב ממשלה ויו"ר הכנסת יביא הודעת הנשיא לידיעת חברי הכנסת.

ד. הורכבה ממשלה חייב המרכיב להודיע על-כך מיד לנשיא המדינה וליו"ר הכנסת.

מוגש ע"י דוד ברטוב

כ"ד בסיון תשכ"ג
16.6.1963